

Леся Звонська

«НАРИСИ ПІРРОНІЗМУ» СЕКСТА ЕМПІРИКА: ПАРАДИГМА ТЕРМІНІВ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ІНТЕНЦІЇ

Можна впевнено сказати, що «Нариси пірронізму» є одним з тих текстів, без яких кваліфіковане філософування практично неможливе. Тим більш прикрим явищем є відсутність українського перекладу цього твору аж донині¹. Утім, минулого року справа, нарешті, зрушила з місця².

Робота над перекладом ще не завершена остаточно, і ця стаття відображає лише теперішній стан справи. В остаточному варіанті деякі рішення можуть зазнати змін під впливом нових ідей і нової аргументації, що є цілком природним. Проте цей переклад має під собою цілком визначену методологічну основу, описові якої і присвячено цю статтю. Річ у тому, що досить мала кількість перекладів давньогрецьких філософських творів і відсутність комунікації між перекладачами зумовили доволі хаотичний стан тих лексичних ресурсів, які застосовуються в Україні для перекладів з греки. Утім ми твердо переконані: українська мова з її близькістю до мовної системи давньогрецької (флексивність, синтетичний характер і можливості композитного словотвору), здатна щонайкраще відтворювати лексико-граматичні особливості грецького оригіналу³. Тому ми пропонуємо опис методології нашого підходу й деяких рішень, що з неї випливають, ще до появи остаточного перекладу. Ми прагнемо, по-перше, отримати критичні зауваження, що могли би поліпшити нашу роботу, по-друге ж, підтримати традицію оприлюднення перекладацьких підходів до публікації самих перекладів. Другий пункт є ключовим, оскільки він присвячений розв'язанню навіть важливішої проблеми, ніж брак перекладів: ідеться про вироблення деяких фахових підходів до справи філософського перекладу, що мають визначити розвиток цієї галузі в Україні.

У цій статті будуть висвітлені переважно філологічні міркування, філософську ж аргументацію міститимуть коментарі до §§ 1-13 Першої книги «Нарисів пірронізму», наведені нижче у відповідній рубриці. До того ж, у цій статті ми посилаємося на досвід перекладу всього твору, а не лише уривку, що виходить друком в цьому числі *Sententiae*.

© Л. Звонська, 2020

¹ Звісно, ідеться не про данину традиції. Самому лише значенню концепції Секста як для класичної, так і для сучасної філософії ледь не щороку присвячується певна кількість досліджень (з найновіших можемо відзначити [Vogt & Vlasits 2020]). Література з часткових аспектів Секстового скептицизму є просто незорою. Цілком зрозуміло, що повноцінне долучення до дискусій, уособлених цією літературою, є неможливим без адекватного перекладу «Нарисів пірронізму». Що казати, коли до останнього часу не існувало українського перекладу навіть самої назви цієї праці, заснованого на грецькому оригіналі, а не на калькуванні інших перекладів.

² Переклад Лесі Звонської під науковою редакцією Олега Хоми має вийти друком 2021 року у видавництві Темпора (Київ).

³ При цьому ми враховували досвід інших перекладів «Нарисів пірронізму»: передовсім латинського перекладу Анрі Етьєна [Sextus 1562], а також англійських (Джулії Енас і Роберта Бері) [Sextus 2000; 2002], польського (Збігнева Нерчука) [Sekstus 2019], російського (Надії Брюллової-Шаскольської) [Секст 1976], італійського (Онорато Тескарі) [Sesto 1926]. Оригінальний текст подано за [Σέξτος 1992] і зіставлено з білінгвічним англійським виданням [Sextus 2002]. – Основними словниками для нас слугували [Liddell & Scott 1968] та [Дворецкий 1958].

Твір Секста Емпірика «Нариси пірронізму» написаний в елліністичну добу згідно з кращими традиціями грецької філософії й риторики, а тому, попри вміння автора систематизувати матеріал, чіткий алгоритм міркувань і вправну логіку викладу, текст синтаксично непростий. Лексикон Секста має багатий словотвірний потенціал і певну лабільність термінологічної системи, змінюваність ужитку і значення слів навіть у межах одного цього твору, що створює певні складнощі при перекладі.

Отже, почнемо з основних вимог, які ми ставили перед собою.

(1) *Максимально уніфікувати терміни і ключові поняття твору.*

Проте ми вважаємо, що адекватний переклад має бути релевантним передовсім за сенсом, і лише потім за буквою, тобто точність передачі змісту переважає над намаганням суціль вживати одне й те ж українське слово для відтворення одного й того ж слова оригіналу. Якщо така уніфікація деформує сенс, ми від неї, звісно ж, маємо відступити.

Задля прикладу наведемо випадок доволі легкої уніфікації (основа *διαφέρ-* \ *διαφορ-* на позначення різниці):

πότερον διαφέρει τῶν πρὸς τι τὰ κατὰ διαφορὰν ἢ οὐ; εἰ μὲν οὐ διαφέρει, καὶ αὐτὰ πρὸς τι ἐστὶν· εἰ δὲ διαφέρει, ἐπεὶ πᾶν τὸ διαφέρει πρὸς τι ἐστὶν (λέγεται γὰρ πρὸς ἕκαστον οὐ διαφέρει), πρὸς τι ἐστὶ τὰ κατὰ διαφορὰν. «Відрізняються [речі], які існують стосовно чогось, від речей, які існують порізно [κατὰ διαφορὰν], чи ні? Якщо не відрізняються, то й вони є стосовно чогось; якщо ж відрізняються, то позаяк кожна річ, що відрізняється, різниться стосовно чогось (оскільки про неї говориться стосовно того, від чого вона різниться), то й речі, які є нарізно [із чимось], є стосовно чогось» (1.137-138)⁴.

(2) *Максимально українізувати переклад та уникати, наскільки це можливо (а, як показує досвід роботи над перекладом, це цілком можливо):*

- *грецизмів*, навіть цілком зрозумілих, коли є обгрунтована нагода або контекстна необхідність замінити їх питомо українськими словами: наприклад, фразу τῶν θεωρημάτων τὸ σύστημα ми перекладаємо «сукупність правил», а не «система теорем» (3.269);
- *латинізмів*: напр., іменник ἀποτέλεσμα означає завершення (від τέλος «кінець», «мета», «завершення»), тобто «результат», «наслідок»; уникаючи латинізму «результат», у логічній зв'язці «причина» \ «наслідок» ми використовуємо «наслідок» (3, § 5);
- *кальок з російської мови*: напр., іменник ἀταραξία (має заперечний префікс ἀ- «не») вказує на відсутність *ταραχή* «хвилювання», «збурення», «замішання», «сум'яття»; похідний від дієслова *ταράττω* «змішувати», «хвилювати», «тривожити», «потрясати», «хвилювати». Російський переклад подає «невозмутимость» [Секст 1976: 208], український відповідник-калька «незворушність», який тлумачиться як непорушність, нерухомість, непохитність [НТС 2008: т. II, 339], що є далеким від значення грецького слова. Ми пропонуємо обрати відповідником *ἀταραξία* термін «незбуреність». Утім, у деяких контекстах *ταραχή* доречніше перекласти як «хвилювання», а не «збурення», хоч ми, за можливості, послідовно однаково перекладаємо однорідні слова лексичного поля «збурення».

(3) *Намагатися перекладати етимологічно споріднені грецькі слова в межах їхнього лексико-семантичного поля.*

Наприклад, іменник *ἐποχή* «зупинка», «затримка»; у філософській термінології стоїків – «утримання від суджень». Відповідно, дієслово *ἐπέχεω* («мати», «тримати», «стримувати», «утримуватися», «зупинятися») перекладаємо «утримуватися [від суджень]»,

⁴ При цитуванні «Нарисів пірронізму» ми наводимо прийняту в науковому світі пагінацію твору, яка дає можливість легко знаходити відповідні цитати читачам, що мають під рукою різні видання твору. Перша цифра вказує на номер книги, друга після крапки – на номер відповідного параграфа (за Фабриціусом).

дієслівний прикметник ἐφεκτικός – «утримувальний». Ось як звучить дефініція цього терміна в Секста:

Καὶ ἡ ἐποχὴ δὲ εἴρηται ἀπὸ τοῦ ἐπέχεσθαι τὴν διάνοιαν ὡς μήτε τίθεναι τι μήτε ἀναρεῖν διὰ τὴν ἰσοσθένειαν τῶν ζητούμενων. «[утримання [ἐποχῆ] названо так від того, що розум утримується [ἐπέχεσθαι], щоб нічого не покласти й не відкидати через рівносильність досліджуваних [речей]» (1.196).

Приклади доволі складного відтворення у перекладі форм дієприкметників та дієслівних прикметників, похідних від ἐπέχω:

ἐπισηοῦσι δὲ αὐτοῖς οἷον τυχικῶς ἡ ἀταραξία παρηκολούθησεν ὡς σκιά σώματι «Та за їхнім утриманням [досл. «за ними, що утримуються»] раптом послідувала незбуреність, немов тінь за тілом» (1.29); Ὁρῶμεν οὖν ὅτι καὶ περὶ τοῦ τὴν ὑλὴν βευστὴν εἶναι καὶ περὶ τοῦ τοῦς λόγους τῶν φαινομένων πάντων ἐν αὐτῇ ὑποκείσθαι δογματίζει, ἀδήλων ὄντων καὶ ἡμῖν ἐφεκτῶν. «Таким чином, ми бачимо, що він догматизує те, що матерія є текучою, і те, що в ній полягають підстави всього, що здається, [тобто] неясного і такого, що для нас улягає утриманню» (1.219).

* * *

Далі наводимо чинну на теперішній час робочу версію відповідників для ще деяких засадничих понять із «Нарисів пірронізму», а також аргументи на користь обрання таких відповідників. Ми розглянемо парадигматичні та синтагматичні зв'язки зазначених понять і принципи перекладу українською етимологічно споріднених грецьких слів та однокореневих словоформ.

ЛСП I⁵ ἀ-ταραχ-

Приклади перекладу різночасових дієслівних особових та неособових (інфінітиви, дієприкметники) форм:

Ἀρχὴν δὲ τῆς σκεπτικῆς αἰτιώδη μὲν φαμεν εἶναι τὴν ἐλπίδα τοῦ ἀταρακτῆσειν. «Ми говоримо, що причинним началом скепсису є сподівання [досягти] незбуреності» (1.12);

ἦλλον... ὡς ἐκ τῆς ἐπικρίσεως τούτου ἀταρακτῆσοντες «дійшли... щоби по тому, як розсудять стосовно них, не збурюватися» (1.12);

ὥστε ἀταρακτῆσαι «щоби не збурюватися» (1.26);

Ὁ μὲν γὰρ δοξάζων τι καλὸν τῇ φύσει ἢ κακὸν εἶναι ταράσσεται διὰ παντός «Бо той, хто гадає, ніби щось є за природою прекрасним чи поганим, постійно збурюється» (1.27);

διόπερ ἀταρακτεῖ «тому-то він і є незбуреним» (1.28) тощо.

ЛСП II φα(ι)ν-

Слова з коренем φα(ι)ν- (від φαίνω «являти(ся)», «показувати(ся)», «виявляти(ся)», «з'являтися»; медіальні форми – «виявлятися (з очевидністю)», «бути очевидним», «являти себе», «здаватися») ми намагаємося відтворити словоформами з відповідним коренем «яв-». Варіанти перекладу різночасових особових дієслівних форм та інфінітивів можна продемонструвати на таких фрагментах:

- Являти(ся), виявляти(ся):

οἷον ὅταν τις ἡμᾶς ἐρωτήσει λόγον ὃν λῦσαι οὐ δυνάμεθα, φαμεν πρὸς αὐτὸν ὅτι, ὥσπερ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν εἰσηγησάμενον τὴν αἴρεσιν ἦν μετέρχη, οὐδέπω ὁ κατ' αὐτὴν λόγος ὑγιῆς ὢν ἐφαίμετο, ὑπέκειτο μέντοι ὡς πρὸς τὴν φύσιν, οὕτως ἐνδέχεται καὶ τὸν ἀντικείμενον τῷ ὑπὸ σοῦ ἐρωτηθέντι νῦν λόγῳ ὑποκείσθαι μὲν ὡς πρὸς τὴν φύσιν, μηδέπω δ' ἡμῖν φαίνεσθαι «Наприклад, якби хтось висунув нам міркування, яке ми не можемо розбити, то ми скажемо йому: як до народження того, хто ввів учення, якого ти дотримуєшся, це міркування слухним ще не виявлялося, але приховано вже таким було за природою, так само є прийнятним, що і протилежне висловленому тобою зараз міркуванню покладається [ὑποκείσθαι] за природою, але нам воно ще не явилось» (1.33-34);

- Уявляти(ся):

⁵ Лексико-семантичне поле (ЛСП) – сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту й відображають поняттєву, предметну та функціональну подібність позначуваних явищ [Кочерган 2006: 366].

Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ πράγματα ἀνόμοια φαίνεται παρὰ τὴν τῶν ζώων ἐξαλλαγήν, ὅποιον μὲν ἡμῖν θεωρεῖται τὸ ὑποκειμενὸν ἔξομεν λέγειν, ὅποιον δὲ ἔστι πρὸς τὴν φύσιν ἐφρέζομεν. «А якщо одні й ті самі речі уявляються несхожими залежно від відмінності живих істот, то ми зможемо сказати, яким нам бачиться [θεωρεῖται] предмет, але [щодо того,] яким він є за природою, ми утримаємося» (1.59);

- Заявляти:

οἱ δ' ἀπερήναντο μὴ δυνατὸν εἶναι τοῦτο καταληφθῆναι «деякі заявляли, що його неможливо осягнути» (1.3).

Для субстантивованого дієприкметника медіального та пасивного станів τὸ φαινόμενον \ τὰ φαινόμενα, який традиційно перекладається як «явище» («явище – зовнішній вияв сутності предметів, процесів; безпосереднє відбиття речі в почуттєвому сприйнятті») [НТС 2008: т. III, 352], ми пропонуємо також користуватися дієприкметниковою формою «явлене» (найчастіше), але іноді застосовуємо поняття «явне» і «явлене» в значенні наочне, видиме, не приховане як тотожні за змістом: наприклад,

Εἰ δὲ διάφωρον, ἀπατηθήσεται καὶ ταύτης τὴν αἰτίαν, καὶ φαινομένην μὲν φαινομένης ἢ ἀδηλον ἀδηλον λαμβάνων εἰς ἀπειρον ἐκπεσεῖται «Якщо ж існує різноголосиця, то вимагатиметься обгрунтування і цієї причини, і якщо він прийматиме явлену для явленої чи неясну для неясної, то втрапить у нескінченність» (1.186).

Аналогічно перекладаємо форми множини, оскільки в грецькій мові узагальненого значення набувають форми середнього роду множини, а в українській – середнього роду однини:

Ἦ «καθ' οἰονδήποτε τρόπον φαινομένων τε καὶ νοουμένων», ἵνα μὴ ζητῶμεν πῶς φαίνεται τὰ φαινόμενα ἢ πῶς νοεῖται τὰ νοούμενα, ἀλλ' ἀπλῶς ταῦτα λαμβάνωμεν «Або у будь-який можливий спосіб [протиставляє] явлене та мислиме, щоб ми не шукали, як являється явлене і як мислиться мислиме, а просто їх прийняли» (1.9-10).

В антитезі вважасмо доцільним вживати такі антонімічні пари:

-Явне \ неявне (докладно див. нижче, ЛСП III):

Καὶ εἰ μὲν μὴ φαινομένη, οὐδὲ μετὰ πεποθησεως αὐτὴν προοισόμεθα: εἰ δὲ φαινομένη ἡμῖν, ἐπειδὴ περὶ τῶν φαινομένων τοῖς ζώοις ζητεῖται καὶ ἡ ἀπόδειξις ἡμῖν φαίνεται ζώοις οὔσι, καὶ αὐτὴ ζητηθήσεται εἰ ἔστιν ἀληθὴς καθὼς ἔστι φαινομένη «І якщо воно неявне, то ми його не приймемо з упевненістю, якщо ж воно для нас явне, то, позаяк ми, [власне, й] досліджуємо те, що уявляється живим істотам, а це доведення [як раз] уявляється нам, [тобто] живим істотам, то й воно має бути дослідженим, чи є воно істинним, оскільки воно явне [для нас]» (1.60).

Проте в певних усталених зворотах, як грецьких, так і українських, доводиться відступати від ригористичного дотримання уніфікації термінологічних понять у перекладі, щоб надмірний буквалізм не спотворив суті. Наприклад, φαίνεται αὐτῷ «здається йому»; у таких випадках форми дієслова φαίνω з давальним відмінком перекладаються як «здаватися»: ὥς ἐμοὶ φαίνεται «як мені здається»; (переклад «мені являється \ виявляється \ з'являється» звучав би гірше, не кажучи вже про перекручення змісту).

Безособову форму δοκεῖ (див. нижче, ЛСП IV) з давальним відмінком перекладаємо (для відрізнєння від φαίνεται αὐτῷ) «видається йому». Іноді в одному мовному періоді виступають форми від цих двох дієслів з рівноцінною семантикою:

Καὶ τὸ αὐτὸ ὕδωρ φλεγμαίνουσι μὲν τόποις ἐπιχρῶθὲν ζεστόν εἶναι δοκεῖ, ἡμῖν δὲ χλιαρόν. Καὶ τὸ αὐτὸ ἰμάτιον τοῖς μὲν ὑπόσφαγμα ἔχουσι φαίνεται κερρόν, ἐμοὶ δὲ οὐ. Καὶ τὸ αὐτὸ μέλι ἐμοὶ μὲν φαίνεται γλυκόν, τοῖς δὲ ἰκτερικοῖς πικρόν «І та ж сама вода, вилита на запалені місця, видається гарячою, а нам – теплою. І той самий одяг здається бурштинового кольору для тих, хто має очний крововилив, для мене ж – ні. І той самий мед здається 102 мені солодким, а тим, у кого жовтяниця, – гірким» (1. 101-102).

Аналогічні речення з φαίνεται \ δοκεῖ напереміну з ідентичним значенням маємо в 1.105, 110, 120.

Варто зауважити, що іноді й сам Секст збивається на вжиток іншої лексеми замість τὸ φαινόμενον \ τὰ φαινόμενα, а саме τὰ ἐναργά:

οὔτε περὶ τῶν ἐναργῶν εἶναι δοκοῦντων, ὅσον ἐπὶ τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τῶν δογματικῶν, ἔτι οἷόν τε ἐστὶ δισχυρίζεσθαι, οὔτε περὶ τῶν ἀδήλων· ἐπεὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐναργῶν ταῦτα καταλαμβάνειν οἱ δογματικοὶ νομίζουσιν, εἰν ἐπέχειν περὶ τῶν ἐναργῶν καλουμένων ἀναγκασώμεθα, πῶς ἂν περὶ τῶν ἀδήλων ἀποφαινεσθαι τολμήσασμεν; «неможливо твердити ані про те, що видається ясным, наскільки [судити] за сказаним догматиками, ані про неясне. Бо ж догматики вважають, що вони це [неясне] осягають від ясного, і якщо ми змушені утриматися від судження про так зване ясне, то як ми наважимося заявляти про неясне?» (2. 95).

Іменник φαντασία (від дієслова φαίνο) означає, згідно зі словниками, «показ», «враження», «уявлення», «психічний образ»; ми, враховуючи лексико-семантичну спорідненість та філософські конотації, перекладаємо його через відповідник «уявлення».

ЛСП III δηλ-

Корінь δηλ- має низка дуже важливих термінів Секста, зокрема ἄ-δηλος і πρό-δηλος. Пара φαινόμενον / ἄδηλος є взагалі ключовою для концепції Секста. Див., наприклад (1.22-23):

Κριτήριον τοίνυν φαμέν εἶναι τῆς σκεπτικῆς ἀγωγῆς τὸ φαινόμενον, δυνάμει τὴν φαντασίαν οὕτω καλοῦντες· ἐν πείσει γὰρ καὶ ἀβουλήτῳ πάθει κειμένη ἀζήτητός ἐστιν. Διὸ περὶ μὲν τοῦ φαίνεσθαι τοῖον ἢ τοῖον τὸ ὑποκείμενον οὐδεὶς ἴσως ἀμφισβητήσει, περὶ δὲ τοῦ εἶ τοιοῦτον ἐστὶν ὁποῖον φαίνεται ζητεῖται. «Ми кажемо, що критерієм скептичного підходу є явлене, маючи на увазі уявлення, яке полягає в душевному хвилюванні й мимовільних підвпливних станах та яке не улягає дослідженню [ἀζήτητός]. Тому, певне, ніхто не сперечатиметься, що предмет являє себе таким чи таким, але шукатиме, чи є він саме таким, яким являє себе».

Отже, саме по собі явлене є безсумнівним, а сумніви викликають лише спроби проникнути за межу явленого, з'ясувати сутність явленого. Пошук того, «яким [за суттю] являє себе» предмет, власне, і є наукою. Результати наукового пошуку не є настільки ж безсумнівними, як те, «що предмет являє себе таким чи таким». Ці результати Секст називає «догматичними», розуміючи під догмою «згоду з будь-якою із досліджуваних наукою неясних речей (τὰς ἐπιστήμας ζητούμενων ἀδήλων συγκατάθεσιν) (бо Пірронів філософ не погоджується ні з чим неясним)» (1. 14). Тобто «явлене» є «ясним» (πρόδηλος): наприклад (1.91), «Ἵτι δὲ διαφέρονται αἱ αἰσθήσεις πρὸς ἀλλήλας, πρόδηλον» (ясна річ, що й відчуття різняться між собою). Натомість, наукові претензії пояснити (δηλόω) сутність є (принаймні поки що) «неясними» (ἄδηλα). Власне, завданням скептика і є «прояснити явлене» (δηλώω τὰ φαινόμενον, 1.91), безвідносно до ясноти чи неясноти самих по собі використовуваних висловів. Через цю важливу концептуальну роль, ЛСП II і III мають відтворюватися різними українськими відповідниками. Ми обрали «явн-» для «φα(ι)ν-» і «ясн-» для «δηλ-». За контекстом, коли йдеться про «явлене» в аспекті його «ясноти», ми відтворюємо його як «явне».

- Явне \ неясне:

Ἴτοι φαινόμενα μόνον ἐστὶ τὰ σημεῖα ἢ ἀδηλα μόνον, ἢ τῶν σημείων τὰ μὲν ἐστὶ φαινόμενα, τὰ δὲ ἀδηλα «Знаки є або лише явними, або лише неясними, чи одні є явними, а інші неясними» (2.124); Τὸ γὰρ συμπέρασμα τὸ ἀληθές εἶναι λεγόμενον ἴτοι φαινόμενον ἐστὶν ἢ ἀδηλον: «Бо висновок, названий істинним, буде або явним, або неясним» (2.168).

- Ясне \ неясне:

Ἴτι τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐστὶ πρόδηλα, τὰ δὲ ἀδηλα, ὡς αὐτοὶ φασι, καὶ σημαίνοντα μὲν τὰ φαινόμενα, σημαίνοντα δὲ ὑπὸ τῶν φαινόμενων τὰ ἀδηλα· ὅμεις γὰρ κατ' αὐτοὺς τῶν ἀδήλων τὰ φαινόμενα. «Як вони самі кажуть, зі суцїх речей одні є цілком ясними, інші – неясними; явлені речі є позначниками, а неясні позначуваними через явлені, бо, згідно з ними [догматиками], явлене є обличчям неясного» (1.138).

Окрім того ж φαινόμενον лексико-семантичне поле «ясність» має низку синонімів, для яких непросто підібрати відповідник, позаяк усі вони мають тяглість до поняття, яке

українською мовою відтворюється коренем «ясн- \ яв->: πρόδηλον «очевидно», «ясна річ», δηλόν «ясно», σαφής «ясний», φανερόν «виявно»; ἐνάρυεα (від прикметника ἀρῦός «блискучий», «сяючий», «ясний», «видимий», «очевидний») залежно від контексту ми перекладаємо «видимість», «виразність», «чіткість», «наочність».

ЛСП IV док-

Дієслово δοκέω послідовно перекладаємо «гадати», іноді (де контекст зміщує конотації) – «вважати». На окрему увагу заслуговує прислівник ἀδοξάστως (заперечний префікс ἀ- та δόξα «гадка», «(загальноприйнята) думка», лат. opinio), який важко перекласти однослівно; контекстуально перекладаємо: «без гадок», «не гадаючи», «не складаючи гадок». Фрази-деривати: τὸ εὐδοκεῖν «схвальна гадка» (1.13); τοῖς κατὰ δόξαν «те, що улягає гадці» (1.25); ἐν τοῖς δοξαστοῖς ἀταραξία «незбуреність щодо речей, що улягають гадці» (1.27); τὸ προσδοξάζειν «додаткова гадка» (1.30) тощо.

ЛСП V ἄ-пор-

Серед термінологічних понять філософії Секста вагоме місце посідають лексеми на позначення неможливості висловити істинне судження. Особливо яскраво це виявляють складники лексико-семантичного поля «безвихідь», які ми намагаємося перекладати словами цього ж кореня.

Прикметник ἄπορος (заперечний префікс ἀ- «не» та порος «переправа», «шлях», «міст», «канал», «пора», «вихід», «засіб»; тобто «непрохідний», «важко прохідний», «нездоланний», «недоступний») та іменник ἀπορία («непрохідність», «нестача», «безвихідь», «утруднення») позначають специфічну трудність – глухий кут, безвихідь, неможливість продовжувати шлях, тому ми вживаємо, відповідно, «безвихідний» і «безвихідь», зрідка контекстуально – «сумнівний»: ἀποροῦντες «перебуваючи в безвиході» (1.12); ἄπορος ὑπάρχων «такий, що заводить у безвихідь» (1.173); ἕκ τῶν ὁμοίως ἀπόρων περὶ τῶν ὁμοίως ἀπόρων ποιοῦνται τὰς διδασκαλίας «і вони на основі однаково сумнівного створюють учення про однаково сумнівне» (1.185).

А ось з дієслівним прикметником ἀπορητικός «той, що сумнівається», «сповнений сумнівів», який походить від дієслова ἀπορέω «потребувати», «бути в затрудненні», «сумніватися», упоратися складніше. Переклад «сумнів» та «сумнівний» вводить в іншу, негрецьку парадигму мислення, оскільки «су-мнів» походить від праслов'янського кореня *mnetī, спорідненого з латинським metini та грецьким μέμνηα «пам'ятати» [ЕСУ 1989: т. V, 205].

Тому наш переклад, що віддає данину сучасному українському слововжиткові, де «сумнів» міцно пов'язаний зі скепсисом, неминуче приховує «апоретичний», іншого смислового наповнення характер ἀπορέω «перебувати в глухому куті». Так само задля дотримання літературної норми української мови іноді доводиться поступитися й послідовним перекладом прикметника як «безвихідний», проте не втрачаючи при цьому смислової точності: Ἀπόρου δὲ τοῦ κριτηρίου τῆς ἀληθείας φανέντος «А оскільки виявилось, що критерій істини недоступний» (2.95).

Зрозуміло ж, при неможливості перекладу однокореневим словом доцільно підбрати український аналог із збереженням внутрішньої форми або зазначати в примітках неперекладність.

ЛСП VI ἄ-καταλαβ-

Один з ключових термінів скептичної філософії, ἀκαταληψία, складається зі заперечного префікса ἀ- «не» та іменника κατάληψις «схоплення», «оволодіння», «осягнення», похідний від дієслова καταλαμβάνω «схоплювати», «хапати», «вхоплювати», «охоплювати», «ловити», «вловлювати», «сприймати», «досягати», «осягати», «втямлювати». Оскільки в Секста це поле етимологічно-споріднених лексем різних частин мови надзвичайно широке та має термінологічний вжиток, ми послідовно перекладаємо їх похідними від «осягати», як такого, що має близьку внутрішню форму і можливість словотворення у різних

частинах мови – осягати, осягнути \ осягти, (не)осяженність, (не)осяженний тощо. «Етимологічний словник» подає: «сягати – досягати, хапати, від праслов. *segti». [ЕСУ 1989: т. V, 284] «Новий тлумачний словник української мови» пояснює: «осягати – охоплювати, обіймати з усіх боків; бачити з усіх боків» [НТС 2008: т. II, 500].

Приклади перекладу особових та неособових дієслівних форм у фрагментах:

οἱ δ' ἀπερήναντο μὴ δυνατὸν εἶναι τοῦτο καταληφθῆναι «деякі заявляли, що його неможливо осягнути» (1.3);

Εἰ μὲν γὰρ τὸ ἐξ οὗ τι καταλαμβάνεται αἰεὶ ἐξ ἑτέρου καταλαμβάνεσθαι δεῖσει, εἰς τὸν διάλληλον ἢ τὸν ἄπειρον ἐμβάλλουσι τρόπον. Εἰ δὲ βούλοιτό τις λαβεῖν ὡς ἐξ ἑαυτοῦ καταλαμβανόμενόν τι ἐξ οὗ καταλαμβάνεται ἕτερον, ἀντιπίπτει τὸ μηδὲν ἐξ ἑαυτοῦ καταλαμβάνεσθαι διὰ τὰ προειρημένα. «Бо коли те, з чого щось осягається, завжди повинне буде осягатися з іншого, то вони вкидаються в тропи або взаємопідтверджуваності, або нескінченності. А якби щось таке, із чого осягається інше, хтось захотів прийняти за щось, що осягається зі самого себе, то йому суперечить, як раніше було сказано, те, що зі самого себе ніщо не осягається» (1.179).

Приклад перекладу дієслівного прикметника:

Οἱ δὲ περὶ Φίλωνά φασιν ὅσον μὲν ἐπὶ τῷ Στωικῷ κριτηρίῳ, τούτέστι τῇ καταληπτικῇ φαντασίᾳ, ἀκατάληπτα εἶναι τὰ πράγματα, ὅσον δὲ ἐπὶ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καταληπτά «Прихильники Філона кажуть, що за стоїчним критерієм, тобто за осягальним уявленням, речі є неосягненними; а щодо природи самих речей, то вони осяженні» (1.235).

I приклад перекладу однокорених дієслів: непохідного (καταλαμβάνω) та dead'єктивного (ἀκαταληπτῶ):

Περὶ τοῦ «ἀκαταληπτῶ» καὶ «οὐ καταλαμβάνω» Про [вислови] «не маю осягнення» та «не осягаю» (1, заголовок § 26).

Схожа справа зі прикметником διάφωνος «неузгоджений», «незгідний», однокореним із іменником διαφωνία «різноголосся» та дієсловом διαφωνέω «існує різноголосся», котрий не вдається перекласти аналогічно та зі збереженням внутрішньої форми. Тому ми пропонуємо близький по смислу переклад «розбіжний».

ЛСП VII крив-

Заради збереження стилю твору та термінологічної однозначності іноді дозволяємо форми-неологізми. Так, слова з коренем крив- (κρίνω, ἐπικρίνω) послідовно перекладаємо «судити», «розсудити», зберігаючи внутрішню форму «судити – розглядати якусь справу, скласти думку про щось, оцінювати щось, робити висновок, виносити рішення» [НТС 2008: т. III, 473], тому для відтворення лексичної семантики заперечний дієслівний прикметник ἀνελίκριτος перекладаємо діеприкметником «нерозсуджений»:

Καὶ ἄλλως δὲ ἀνελίκριτος ἐστὶν ἢ τῶν τοιοῦτων φαντασιῶν ἀνωμαλία. «I, окрім іншого, невідповідність таких уявлень нерозсудженна» (1.114).

При перекладі особових, неособових та субстантивованих дієслівних форм ми, наскільки можливо, зберігаємо розрізнення κρίνω «судити» \ ἐπικρίνω «розсудити»:

Οὐδὲ γὰρ ἐπικρίνειν αὐτοὶ δυνασόμεθα τὰς φαντασίας τὰς τε ἡμετέρας καὶ τὰς τῶν ἄλλων ζώων, μέρος καὶ αὐτοὶ τῆς διαφωνίας ὄντες καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ἐπικρινούντος δεησόμενοι μᾶλλον ἢ αὐτοὶ κρίνειν δυνάμενοι «Бо ми не зможемо розсудити ані щодо наших уявлень, ані щодо уявлень інших живих істот, оскільки й самі є частиною цієї різноголосиці й, унаслідок цього, більше маємо потребу в тому, хто може розсудити, аніж самі можемо судити» (1.59);

Ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορά τῶν κυριωτάτων μερῶν τοῦ σώματος, καὶ μάλιστα τῶν πρὸς τὸ ἐπικρίνειν καὶ πρὸς τὸ αἰσθάνεσθαι πεφυκότων «Але й різниця в основних частинах тіла, а найбільше – у природних [пефукότων] для судження [τὸ ἐπικρίνειν] й відчуття [τὸ αἰσθάνεσθαι]» (1.44);

Τοῦτο δὲ διχῶς λέγεται, ἅπαξ μὲν ὡς πρὸς τὸ κρίνον (τὸ γὰρ ἐκτὸς ὑλοκείμενον καὶ κρινόμενον πρὸς τὸ κρίνον φαίνεται) «Говориться ж це двоїсто: по-перше, стосовно того, хто судить (бо розсуджуваний зовнішній предмет виявляє себе стосовно того, хто судить)» (1.135).

Проте дієслово *προκρίνω* (префікс *προ-* «попереду» та дієслово *κρίνω* «судити») – «наперед вирішувати», «вибирати», «надавати перевагу» неможливо відтворити з коренем «суд-», тому за смислом перекладаємо «надавати перевагу»:

Καὶ ἄλλως οὐτε ἀναποδείκτως δυνάμεθα προκρίνειν τὰς ἡμετέρας φαντασίας τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις ζήοις γινομένων οὐτε μετ' ἀποδείξεως «І, понад те, ми не можемо надавати нашим уявленням перевагу над тими, які виникають у нерозумних тварин, ані бездоказово, ані з доведенням» (1.60).

Схожим чином ми не можемо відтворити внутрішню форму й при перекладі слів-форм від *συγκρίνω* (префікс *συν-* «разом з» та дієслово *κρίνω* «судити»):

Ἐκ περιουσίας δὲ καὶ συγκρίνομεν τὰ ἄλογα καλούμενα ζῷα τοῖς ἀνθρώποις κατὰ φαντασίαν «Понад сказане ще зівставимо, стосовно [їхнього] уявлення, так званих нерозумних тварин із людьми» (1.62).

* * *

Проблемою є розлога синонімія грецького тексту; іноді синонімічний ряд сягає 12 слів, як от на позначення поєднання, сполучення, зв'язку, на щастя, українська мова має достатній синонімічний діапазон.

Субстантивований дієприкметник перфекта пасивного стану τὸ *συνημμένον* від дієслова *συνάπτω* («зв'язувати», «сполучати», «прилягати», «стикатися») перекладаємо «зв'язок»:

πάν το διαφορούμενον [ἀξίωμα] *συνημμένον* ἴσως ψεῦδος ἔσται «всякий розширений зв'язок однаково буде хибним» (2.112).

Іменник *συμπλοκή* має внутрішню форму «сплетіння» та похідні значення «з'єднання», «поєднання», «сполучення», «союз»:

Καὶ γὰρ ἡ ἀπόδειξις ὑγιῆς εἶναι δοκεῖ, ὅταν ἀκολουθῇ τῇ διὰ τῶν λημμάτων αὐτῆς συμπλοκῇ τὸ *συντέραςμα* αὐτῆς «Адже доведення, гадається, є слухним, коли його висновок слідує за сполученням його засновків» (2.113).

Іменник *συνάρτησις* перекладаємо як «[злагоджене] з'єднання»:

Οἱ δὲ τὴν *συνάρτησιν* εἰσαγοντες ὑγιῆς εἶναι φασὶ *συνημμένον* «А ті ж, котрі вводять [злагоджене] з'єднання, кажуть, що зв'язок є слухним» (2.111).

Дієприкметник перфекта пасивного *ἐπεξευγμένος*, утворений від дієслова *ἐπιζεύγνυμι* («запрягати», «зв'язувати», «поєднувати», «сполучати»), перекладаємо «сполучений» (2.211).

Іменник *συνέλευσις* (від дієслова *συνέρχομαι* «сходиться разом») та похідні від цього дієслова перекладаємо семою «об'єднання»:

καὶ οὗτο *συνελθόντα* *πεποικμένα* τὰ σώματα «і об'єдналися таким чином утворили тіла» (3.41);
ἐπεὶ ἡ δεκάς οὐτε ἕτερον τί ἐστι ... ἀλλ' ἡ *συνέλευσις* *πασῶν* τῶν *μονάδων* «оскільки десяток є не що інше ..., а об'єднання усіх одиниць» (3.90).

Іменник *συναθροισμός* – «збирання», «нагромадження», «сполучення» – перекладаємо «поєднання»:

κατὰ γὰρ *συναθροισμὸν* μήκους καὶ βάθους καὶ πλάτους καὶ ἀντιτυπίας καὶ χρώματος καὶ ἄλλων τινῶν *καταλαμβάνεσθαι* «[тіло], гадається, досягається за поєднанням довжини, глибини, ширини, спротиву, кольору та дечого іншого» (3.47).

Дієслівні форми від (*συν*)*ενώω* (*συν-* «разом» та *έν* «один») «поєднувати разом», «робити єдиним» також мають внутрішню форму на позначення творення єдності:

αἱ γραμμαὶ αὐτὰ ... οὐχ ἐνωθήσονται μὲν οὐχ ἐνωθήσονται μὲν ἀλλήλαις (*συνγυθείεν* γὰρ ἄν) ... εἰ δὲ ἐκάστη αὐτῶν ἄλλοις μὲν μέρεσι τοῖς κατὰ πλάτος ἄπτεται τῆς παρατιθεμένης αὐτῇ γραμμῆς, ἄλλοις δὲ *συνήνεται* τῇ ἐπιφανείᾳ ἧς ἐστὶ πέρασ, οὐκ ἔσται ἀπλατῆς, ὅθεν οὐδὲ γραμμῆ «ці лінії ... не будуть поєднані одна з одною (бо вони б злилися) ... ; якщо кожна з них торкається одними частинами прилеглої до неї лінії, а іншими – об'єднується з площиною, межею якої служить, то вона не буде позбавлена ширини, – і звідси [вже] не буде лінією» (3.43).

Аналогічно, сполучення позначають іменники σύνθεσις (1.129) та σύνταξις (2.228), добре відомі нам за грецизмами «синтез» та «синтаксис». Іменник σύστασις означає «внутрішній зв'язок», «злагожденість»:

μηκέτι τὴν σύστασιν εἶναι τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος οὐδὲ ἡμεῖς ἐσμεν «коли вже немає з'єднання душі і тіла, то немає і нас» (3.229).

Іменник συκρίματα називає предмети, що складаються з частин, зрощення, тому вводимо ужиток «складні утворення» (3.56). До цього ж лексико-семантичного поля можна долучити слова κράσις, ἐπιμίξια, ἐπιμίγη, μίξις «змішання», «перемішування», «мішанина», «зв'язок», «статевий зв'язок».

Певні складнощі створює хитання поміж лексемами в самого Секста Емпірика. Іменник πίστωσις, який перекладається переважно «віра», «довіра», може позначати «увірогіднення». Аналогічно мається з іменником з тими же значеннями πίστις, які, залежно від контексту, перекладаємо всіма трьома українськими словами: κατὰ πίστιν ἢ ἀπιστίαν «стосовно довіри чи недовіри», εἰς πίστιν «для увірогіднення».

Навпереміну Секст уживає іменники ἐπιμίξια та ἐπιμίγη «змішання», «перемішування», «мішанина», «зв'язок».

Іменники μάθησις «вчення» μαθήνω «вивчати», вчитися як процес отримання знань (μαθητής «учень»), а διδασκαλία «навчання», διδάσκω «навчати» на позначення передачі знань (διδάσκαλος «учитель») Секст вживає досить неупорядковано: μαθήσεως τρόπος «спосіб вивчення» і ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας «спосіб навчання» з тим же смыслом.

У 2-й книзі, розбираючи софізми, Секст навпереміну вживає іменники διάλυσις, який має значення «розпад», «руйнування», «розпуск», «спростування», та іменник ἐπίλυσις, який має значення «вивільнення», «роз'яснення», а також, як і διάλυσις – «спростування» (2.229).

Іноді, навпаки, одне й те ж слово вживається з синонімічними значеннями, і за контекстом неможливо його перекласти однією лексемою. З глави 22 у 3-й книзі розпочинаються міркування Секста περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ ἀδιαφόρων «про добро, зло та нерозрізняване» (мається на думці щодо добра і зла). Для уникнення зайвих слів прикметник ἀδιάφορος ми так і перекладаємо «нерозрізняваний», але залежно від контексту перекладається також «байдужий»: ἀλλὰ παρ' ἑτέροισι ταῦτα ἀδιάφορα «але для інших це є байдужим» (3.225).

Іноді синонімічний діапазон грецького слова не містить підхожого слова і доводиться вживати інший український відповідник: напр., прикметник μοχθηρός перекладається «поганий», «негожий», «зпсований», «порочний»; з-поміж перелічених значень важко вибрати влучний епітет до слова «вчення»; ми зупинилися на перекладі «помилковий».

Складними для перекладу є численні дієслівні прикметники на позначення можливості та повинності в пасиві. Показовий є такий пасаж, коли при перекладі доводиться для уточнення смислу вводити багато грецьких слів:

Ἦ σκεπτικῆ τοίνυν ἀγωγῆ καλεῖται μὲν καὶ ζητητικῆ ἀπὸ ἐνεργείας τῆς κατὰ τὸ ζητεῖν καὶ σκέπτεσθαι, καὶ ἐφεκτικῆ ἀπὸ τοῦ μετὰ τὴν ζητησιν περὶ τὸν σκεπτόμενον γινομένου λάθους, καὶ ἀπορητικῆ ἢ τοι ἀπὸ τοῦ περὶ παντὸς ἀπορεῖν καὶ ζητεῖν, ὡς ἐνιοὶ φασιν, ἢ ἀπὸ τοῦ ἀμυχανεῖν πρὸς συγκατάθεσιν ἢ ἀρνησιν «Отже, скептичний підхід називається: пошуковим [ζητητικῆ] за діяльністю з пошуку й розгляду; утримувальним [ἐφεκτικῆ] – за підвпливним станом [λάθους], який після пошуку виникає в того, хто розглядає; сповненим сумнівів [ἀπορητικῆ] чи то від того, що сумнівається [ἀπορεῖν] в усьому й шукає, як кажуть деякі, чи то від спантеличення [ἀμυχανεῖν] стосовно згоди чи заперечення» (1.7).

Співвіднесення ἀπορητικῆ з ἀμυχανεῖν свідчить, що тут не просто «сумніви», а саме «безвихідь», більш драматичний стан; не дарма в рос. перекладі «недоумение».

Дієслівний прикметник αἰρετός від дієслова αἰρέω «вибирати», «обирати» означає «той, якого варто обрати», «який заслуговує на вибір» перекладаємо «бажаний», і тому, відповідно τὸ αἰρεῖσθαι «бажання»; аналогічно на позначення «уникання»:

Ἐναργέστερον δὲ τὸ τοιοῦτον ἔστι μαθεῖν ἀπὸ τῶν αἰρετῶν τε καὶ φευκτῶν τοῖς ζῴοις «Зриміше про це можна довідатися з того, що обирають і чого уникають живі істоти» (1.55).

Дієслівні прикметники від *verba sentiendi et cogitandi* часто доводиться перекладати перифрастичними означальними зворотами:

Τὸ προτεθεὲν ἦτοι αἰσθητὸν ἔστιν ἢ νοητὸν, ὁποῖον δ' ἂν ᾖ, διαπεφρόνηται· οἱ μὲν γὰρ τὰ αἰσθητὰ μόνα φασὶν εἶναι ἀληθῆ, οἱ δὲ μόνα τὰ νοητά, οἱ δὲ τινα μὲν αἰσθητὰ, τινα δὲ νοητά «Отже, представлена [в дослідженні річ] є або такою, що відчувається [αἰσθητὸν], або такою, що мислиться [νοητὸν], якою ж вона могла би бути [насправді] – про те маємо різноголосицю: бо одні визнають істинним тільки те, що відчувається, інші – тільки те, що мислиться, ще інші – дещо з того, що відчувається, і дещо з того, що мислиться» (1.170).

Дієслівний прикметник *λεκτόν* (від дієслова *λέγω* «говорити») означає «те, що може бути вираженим словом», тобто виражене словом значення якогось поняття чи найменування чи мисленнєвого \ умовляючого враження зовнішнього предмета, яке воно називає; зупинилися на «виражене словесно».

Дієслівний прикметник *ὑπομνηστικός* означає «той, який може нагадувати», тому перекладаємо «нагадувальний»; *ἐνδεικτικός* означає «той, який може вказувати», перекладаємо «вказівний»:

Τῶν οὖν σημείων τὰ μὲν ἔστιν ὑπομνηστικά κατ' αὐτοὺς, τὰ δ' ἐνδεικτικά «Тож із знаків, на їхню думку, одні є нагадувальними, інші – вказівними» (2.100).

Дієслівний прикметник *ἀποδεικτικός* означає «той, якого можна довести», тому перекладаємо «довідний»:

ἀποδεικτικοὶ εἰσὶν οἱ λόγοι οἱ κατὰ τοῦ σημείου ἢ οὐκ ἀποδεικτικοὶ «міркування проти знаку є або довідні, або недовідні» (2.131).

Дієслівний прикметник *συνακτικός* означає «той, якого можна вивести»; перекладаємо «вивідний»:

Τῶν δὲ λόγων οἱ μὲν εἰσὶ συνακτικοὶ οἱ δὲ ἀσυνακτοὶ «А з міркувань одні є вивідними, інші – невивідними» (2.137).

Якщо не брати до уваги композити, які, зрозуміло ж, іноді потребують перекладу декількома словами (прикметник *αἰτιολογικός* «дослідник причин», «той, хто шукає причинний зв'язок»), «той, хто міркує причиново» від *αἰτιολογία* [αἰτία «причина» та *λόγος* «міркування»]), та окремі слова, які доводиться перекладати не однослівно (*εἰλικρινῶς* в числному вигляді; *καταχρηστικῶς* не зовсім точно; *ὑποτίπτειν* впадати [у вічі]), певні труднощі викликає іменник *μονή* «перебування», що є антонімічним до *κίνησις* «рух» та означає відсутність руху, який перекладено «перебування на місці» (3.115-118).

У цілому, ми намагалися мінімально вводити слова, відсутні в оригіналі та доповнювати текст, навіть заради уточнення смислу, а при такій необхідності обов'язково ставити їх у квадратні дужки (оскільки грецька мова любить субстантивізацію, то вжитий в грецькому тексті артикль без повтору слова є промовистим, а при перекладі іноді доводиться уточнювати це слово).

Ми прагнули також відтворити мовне розмаїття грецького тексту, образність та метафорику багатого лексичного арсеналу Секста. Наприклад, щоби позначити спростування, окрім інших, з прямим значенням, Секст уживає слова, в яких це значення є переносним: *περιτρέπω* «повертати», «обертати», «перевертати», «перекидати», «спростовувати»; *περιτροπή* – «поворот», «коловорот», «обертання», «перевертання», тобто обертання положень супротивників проти них же самих, самоспротування; *συμπεργράφω* «описувати разом», «перекреслювати разом», «спростовувати».

Попри всі перелічені складнощі, українська мова має вповні достатній лексичний, граматичний, стилістичний арсенал для створення адекватного перекладу найвідомішого Секстового твору. Досить сказати, що неперекладеними залишилися лише слова

«філософія», «силогізм» та «єпагога» (бо використовувати латинізм «індукція», на нашу думку, не варто).

Що ж стосується латинізмів, то наразі, навіть знайшовши питомо українські відповідники, здатні їх замінити, ми поки остаточно не визначилися, в яких випадках, усе ж, припустимо уникати такої заміни. У кожному разі, ідеться про невелику групу термінів; будь-який остаточний їх переклад не порушить ні обраних нами принципів, ні термінологічної системи, що склалася.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Дворецкий, И. (1958). *Древнегреческо-русский словарь в 2-х тт.* Москва: Госиздат иностранных и национальных словарей.
- Кочерган, М. (2006). *Основи зставного мовознавства.* Київ: Академія.
- Мельничук, О. С. (Ред.). (1982-2012). *Етимологічний словник української мови, у 6-ти тт.* Київ: Наукова думка. [У посиланнях – ЕСУ].
- Секст Эмпирик. (1976). Три книги Пирроновых положений. In Секст Эмпирик, *Сочинения в двух томах* (т. 2, сс. 207-380). (Н. В. Брюллова-Шаскольская, Пер.). Москва: Мысль.
- Яременко, В., & Сліпушко, О. (Ред.). (2008). *Новий тлумачний словник української мови, в 3-х тт.* Київ: Аконті. [У посиланнях – НТС].
- Σέξτος Ἐμπειρικός. (1992). Πυρρόνειοι ὑποτύψεις. Αθήνα: Κάκτος.
- Liddell, H., & Scott, R. (1968). *A Greek-English Lexicon.* Oxford: Clarendon Press.
- Sekstus Empiryk. (2019). *Zarysy Pyrronskie.* (Z. Nerczuk, Ed. & Trans.). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Sesto Empirico. (1926). *Schizzi pirroniani.* (O. Tescari, Trans.). Bari: Laterza.
- Sextus Empiricus. (1562). *Pyrrhonianum hipotyposeon libri tres.* (H. Stephanus, Trans.). Parisiis: M. Iuuenem.
- Sextus Empiricus. (2000). *Outlines of Scepticism.* (J. Annas & J. Barnes, Eds.). Cambridge: Cambridge UP.
- Sextus Empiricus. (2002). *Outlines of Scepticism.* (R. G. Bury, Ed.). Cambridge Mass.: Harvard UP.
- Vogt, K. M., & Vlasits, J. (2020). *Epistemology After Sextus Empiricus.* N. Y.: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190946302.001.0001>

Одержано 5.07.2020

REFERENCES

- Dvoretckij, I. (1958). *Ancient Greek-Russian Dictionary, in 2 vols.* [In Russian]. Moscow: Gosizdat inostrannyh i natsionalnyh slovarey.
- Kochergan, M. (2006). *Fundamentals of comparative linguistics.* [In Ukrainian]. Kyiv: Academy.
- Liddell, H., & Scott, R. (1968). *A Greek-English Lexicon.* Oxford: Clarendon Press.
- Melnichuk, O. S. (Ред.). (1982-2012). *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language, in 6 vols.* [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka.
- Sekstus Empiryk. (2019). *Zarysy Pyrronskie.* (Z. Nerczuk, Ed. & Trans.). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Sesto Empirico. (1926). *Schizzi pirroniani.* (O. Tescari, Trans.). Bari: Laterza.
- Sextus Empiricus. (1562). *Pyrrhonianum hipotyposeon libri tres.* (H. Stephanus, Trans.). Parisiis: M. Iuuenem.
- Sextus Empiricus. (1976). Three books of the Pyrrhonic principles. [In Russian]. In Sextus Empiricus, *Collected works, in 3 vol.* (Vol. 2, pp. 207-380). Moscow: Mysl.
- Sextus Empiricus. (1992). *Outlines of Pyrrhonism.* [In Greek]. Athens: Caktus.
- Sextus Empiricus. (2000). *Outlines of Scepticism.* (J. Annas & J. Barnes, Eds.). Cambridge: Cambridge UP.
- Sextus Empiricus. (2002). *Outlines of Scepticism.* (R. G. Bury, Ed.). Cambridge Mass.: Harvard UP.
- Vogt, K. M., & Vlasits, J. (2020). *Epistemology After Sextus Empiricus.* N. Y.: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190946302.001.0001>
- Yaremenko, V., & Slipushko, O. (Eds.). (2008). *New explanatory dictionary of the Ukrainian language, in 3 vols.* [In Ukrainian]. Kyiv: Akonit.

Received 5.07.2020

Lesia Zvonska

Outlines on Pyrrhonism by Sextus Empiricus: paradigm of terms and translation intentions

The article considers the principles underpinning the Ukrainian translation of Sextus Empiricus' *Outlines of Pyrrhonism* and the translation strategy employed to render the fundamental concepts of his philosophy. The author believes that the translation should fully reproduce *Outlines of Pyrrhonism's* rich word-forming terminological potential while preserving the internal form and etymological affinity of concepts. The basic principle is the unification of terms and key concepts. At the same time, an acceptable translation should adequately convey the original meaning of the text and not its letter. The accurate translation of the contents is more important than an effort to use the same Ukrainian word throughout the translation as an equivalent of a particular word in the original. Besides, our translation seeks to abide by a principle that one has to avoid, whenever possible, Grecisms, Latinisms, and loan translations from the Russian language. In accord with this translation strategy, the paper describes the lexical and semantic fields of the basic concepts of skepticism, their paradigmatic and syntagmatic connections, and the range of these terms' derivation, and substantiates the choice of Ukrainian equivalents. The explanations are illustrated by fragments of the contextual translation of several cognate word forms. The translation should take into account the extensive synonymy present in the Greek text and certain lability of the terminological system used by Sextus himself. The translator's intentions aim at conveying the rich lexical imagery and metaphors of the *Outlines of Pyrrhonism*.

Леся Звонська

«Нариси пірронізму» Секста Емпірика: парадигма термінів і перекладацькі інтенції

У статті розглядаються принципи перекладу «Нарисів пірронізму» Секста Емпірика українською мовою та перекладацька стратегія щодо засадничих понять його філософії. Автор уважає, що переклад має вповні відтворити словотвірний термінологічний потенціал «Нарисів пірронізму», максимально зберігаючи внутрішню форму й етимологічну спорідненість понять. Основоположним принципом є уніфікація термінів і ключових понять. При цьому прийнятний переклад має адекватно відображати передовсім зміст, а не букву. Тому точність передачі змісту переважає над намаганням суціль вживати одне і те ж українське слово для перекладу одного й того ж слова оригіналу. Окрім цього, важливим принципом нашого перекладу є максимальне уникнення грецизмів, латинізмів і кальок з російської мови. У статті, згідно з вищезгаданою перекладацькою стратегією, описуються лексико-семантичні поля засадничих понять скепсису, їхні парадигматичні й синтагматичні зв'язки, деривативний діапазон, обґрунтовується вибір українських відповідників; пояснення ілюструються фрагментами контекстуального перекладу однокореневих слівформ. При перекладі має бути неодмінно врахована розлога синонімія грецького тексту й деяка лабільність термінологічної системи самого Секста. Наші перекладацькі інтенції скеровані також на передачу образності й метафорики багатого лексичного арсеналу «Нарисів пірронізму».

Lesia Zvonska, Doctor of Sciences in Philology, Professor of General Linguistics, Classical Philology and Neo-Hellenistics Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Леся Звонська, доктор філологічних наук, професор кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

e-mail: lesiazvonska@gmail.com
